

ЗАСАДИ ОБРАННЯ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ ЗУНР (1918–1921 рр.)

У статті досліджено засади становлення, розвитку та функціонування інституту обрання суддів та формування апарату суду Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), а також головні напрями оновлення судової системи.

Ключові слова: Західно-Українська Народна Республіка, Державний секретаріат судівництва, державний секретар судівництва, суддівський іспит, система судів, судочинство.

Горуйко К. П. Принципы избрания и назначения судейского корпуса ЗУНР (1918–1921 гг.)

В статье исследованы принципы становления, развития и функционирования института избрания судей и формирования аппарата суда Западно-Украинской Народной Республики (ЗУНР), а также главные направления обновления судебной системы.

Ключевые слова: Западно-Украинская Народная Республика, Государственный секретариат судопроизводства, государственный секретарь судопроизводства, судейский экзамен, система судов, судопроизводство.

Goruyko H. P. The principles of election and appointment of judges of West-Ukrainian People's Republic (1918–1921).

In the article the principles of formation, development and functioning of the institution and the formation of judges election in courts of the West Ukrainian People's Republic and the main directions of the court system upgrade are investigated.

Keywords: West Ukrainian People's Republic, the State Secretariat of Justice, Secretary of State court proceedings, judicial examination, court system, court proceedings.

Однією з важливих й актуальних історико-правових проблем, що потребують детального наукового аналізу, є визначення правового статусу суддів ЗУНР. Як відомо, значна частина суддів колишніх австрійських судів залишились на своїх посадах і після проголошення ЗУНР 1 листопада 1918 р. Однак логіка розвитку судової системи ЗУНР потребувала якісно нових професійних суддівських кадрів, передусім патріотів Української держави.

В умовах незалежної України державно-правовий розвиток ЗУНР був об'єктом наукових інтересів В. Великочого, Н. Єфремової, Б. Тищика, В. Марчука, О. Кондратюк, І. Лісної та ін. У працях цих авторів порядок обрання та призначення суддів та інших працівників апарату суду розглядалися частково, в контексті інших проблем історії держави та права ЗУНР. Отож, станом на сьогодні система судочинства ЗУНР у частині формування суддівського корпусу є спеціально недослідженим питанням в історико-правовій літературі. Разом з тим, у працях згаданих авторів містяться деякі положення і висновки, що дозволяють достатньо повно розкрити зазначену тему.

Вивчення порядку формування суддівського корпусу судової системи ЗУНР дозволить заповнити існуючі «білі плями» у вітчизняній історико-правовій науці та врахувати відповідний досвід в умовах реформування судової системи в сучасній Україні. Особливої уваги потребує й висвітлення діяльності Державного секретаріату судівництва щодо організаційного та нормативно-правового забезпечення формування апарату судів, зокрема судів присяжних засідателів.

Крім розробки законопроектів, Державний секретаріат судівництва (ДСС) видавав відомчі нормативно-правові акти, спрямовані на забезпечення виконання законів. Це, зокрема, розпорядження «Про скорочення часу підготовляючої судейської служби» від 11 лютого 1919 р., «Про судейські іспити» від 20 лютого 1919 р., «Про підвищення оплат за доручення в цивільно-судових справах» від 1 березня 1919 р., «Про припинення діяльності судів присяжних» від 2 березня 1919 р., «Про визначення Трибуналу I інстанції, при якому будуть утворені окремі судові Сенати II і III інстанцій» від 8 березня 1919 р. та ін. [1, с. 18].

Основною функцією ДСС було організаційно-правове та матеріально-технічне забезпечення діяльності судів ЗУНР. Цей орган також вирішував більшість кадрових питань щодо формування судової гілки влади. Згідно зі ст. 4 Закону «Про тимчасову організацію судів і влади судейської» від 21 листопада 1918 р. державний секретар судівництва призначав судових службовців, а також подавав на затвердження Державному секретаріату кандидатури на посади суддів [2, с. 134].

Відповідно до закону «Про трибунали I інстанції у карних справах» від 11 лютого 1919 р. суддів цих трибуналів призначало Державне секретарство судівництва, а затверджувала Українська Національна Рада (уряд ЗУНР – Х. Г.) чи її Виділ (президія – Х. Г.) Державний секретар судівництва також призначав голів і членів Окремих судових сенатів другої та третьої інстанції [3].

Таким чином, ДСС було центральним органом виконавчої влади ЗУНР, який хоч і не управляв судами, однак здійснював безпосередній вплив на судову систему. Це певною мірою суперечило європейським принципам поділу державної влади на три гілки, незалежності цих гілок і механізму стримувань та противаг. Вирішення цієї проблеми запропонував С. Дністрянський у своєму проєкті конституції ЗУНР, за яким функція організаційно-правового забезпечення діяльності судів покладалась на Голову Державної Юстиції (тобто міністра юстиції – Х. Г.) [4, с. 169].

Вирішення питання поповнення новими кадрами судів започаткував уже згадуваний закон «Про тимчасову організацію судів і влади судейської». Згідно з § 8 цього закону судді та інші службовці суду залишались на своїх посадах аж до часу їх відкликання, що мало відбутись при здійсненні «нової організації» судової системи. Для цього їм треба було на момент, визначений державним секретарем судівництва, скласти службу присягу на вірність ЗУНР та її законам. Хто ж відмовлявся від складання цієї присяги, відразу втрачав свою посаду в судовій системі новоствореної Української держави.

Текст присяги для збереження чи зайняття вперше суддівської посади в ЗУНР був затверджений 18 грудня 1918 р. розпорядженням ДСС «В справі зложення (складання – Х. Г.) службового приречення (присяги – Х. Г.) суддів і судових урядників» [5, с. 59]. Її зміст був наступним: «Прирікаю як (суддя чи судовий урядник) бути вірним Західно-Українській Народній Республіці і повинуватись її законам і розпорядкам. Прирікаю на порученім мені становищі вповняти ревно, совісно і безкорисливо мої службові обов'язки, виконувати точно припоручення моїх зверхників, берегти урядові тайни та все мати на увазі добро і пожиток Західно-Української Народної Республіки».

Зазначена присяга мала бути складена судьями та іншими службовцями суду в письмовому вигляді до 1 січня 1919 р. і передана голові відповідного суду, який скеровував підписані присяги до ДСС. Відмова скласти присягу на вірність Республіці мала наслідком невідкладну втрату суддею посади, а також одночасне припинення оплати його праці. У разі відмови від складання присяги голови повітового чи окружного суду його обов'язки тимчасово виконував найвищий за посадою суддя відповідного суду [6, с. 118].

Для зайняття посади військового судді або ж службовця військового суду особа повинна була скласти присягу. 28 січня 1919 р. Радою Державних Секретарів був затверджений текст присяги військових суддів ЗУНР, підписаний президентом цієї Ради С. Голубовичем. Її зміст був наступним: «Присягаю торжественно Всемогучому Богу і прирікаю на мою честь бути вірним Українській Народній Республіці і повинуватись її законам і розпорядкам. Присягаю сповняти припоручені мені обов'язки після мого найкращого знання і совісті на кожному мені як військовому судді (судовому військовому уряднику) призначеному службу місці під час війни і миру, при собі мати завжди на увазі найвище добро моєї Вітчизни, виконувати закони, розпоряди, повчання і доручення моїх зверхників і остерігатись всякого роду зловживання моєї влади, так мені, Боже, допоможи, Амінь». Той факт, що військові судді присягали на вірність Українській Народній Республіці, а не Західно-Українській Народній Республіці, був зумовлений тим, що 22 січня 1919 р. був укладений акт злуки цих держав у єдину соборну Українську державу, а відтак ЗУНР ставала Західною Областю Української Народної Республіки.

15 лютого 1919 р. державний секретар судівництва ЗУНР звернувся до органів суду і прокуратури з нагадуванням і попередженням про те, що суворо заборонена діяльність тих суддів, прокурорів і службовців судів, котрі відмовились чи не склали присягу до 1 січня 1919 р. Їх повернення на посади було можливим лише в загальному порядку, тобто після складання відповідних іспитів і проходження конкурсу.

Отож, варто погодитись із Б. Тишиком у тому, що всіх колишніх суддів і судових службовців, які не скомпрометували себе антиукраїнською діяльністю та склали присягу на вірність ЗУНР, влада Республіки залишила на колишніх посадах.

Відтак, після відмови значної кількості суддів та інших правоохоронців польської національності працювати на Українську державу виникла гостра потреба заповнити кадровий

некомплект в судовій системі. З огляду на це було вирішено дещо пом'якшити вимоги, що ставились перед кандидатом у судді.

Наведені обставини спонукали Українську Національну Раду прийняти 11 лютого 1919 р. закон «Про скорочення підготовляючої судейської служби», в якому йшлося про те, що державний секретар судівництва мав право своїм розпорядженням скоротити час попередньої практики кандидатів у судді з трьох років до двох. Причому чинність цього закону встановлювалась протягом п'яти років. Цього ж дня, тобто 11 лютого 1919 р., державний секретар судівництва ЗУНР О. Бурчинський скористався наданим йому правом і видав розпорядження «Про скорочення часу підготовки працівників судової служби», яким зменшив час підготовчої практики майбутніх суддів до двох років. Згадане розпорядження повинно було діяти до кінця 1921 р.

Цікаво, що важливою умовою допуску до складання суддівського іспиту в колишній Австро-Угорщині було написання кандидатом у судді спеціальної праці на правову тематику. Ця самостійна праця наукового характеру мала бути виконана у межах однієї з дисциплін, що вивчалася на юридичному факультеті університету [7, с. 45]. Відтак під час іспиту необхідно було продемонструвати здатність науково мислити. Водночас кандидат повинен був не лише знати чинне законодавство, але й правильно тлумачити його. При цьому акцент здійснювався на особистому науковому внеску кандидата в судді, а не на запозиченнях з праць авторитетних авторів.

Згідно з § 2 закону «Про скорочення підготовляючої судейської служби», авскультанті (помічники суддів – Х. Г.) та судові практиканти, котрих було допущено до суддівського іспиту на основі скороченого режиму підготовки, звільнялись від обов'язку представлення правничої наукової праці. Отож, керівники ЗУНР з метою економії часу та з урахуванням нагальних потреб судової системи дещо спростили складний австрійський порядок допуску до складання суддівського екзамену.

Таким чином, удосконалюючи правовий інститут формування суддівських кадрів, влада ЗУНР мала завданням спростити складну й кошовну австрійську систему суддівських іспитів. З цією метою 20 лютого 1919 р. ДСС видав розпорядження «Про судейські іспити», яким скасував попередню систему вступних випробувань. Відповідно до § 1 зазначеного розпорядження екзаменаційна комісія, яка приймала суддівські іспити, мала складатися з голови, його заступників й екзаменаторів. На голову комісії планувалось голову Вищого Суду ЗУНР, а до його створення – голову окружного суду тої місцевості, де засідала комісія. Інших членів екзаменаційної комісії призначав за поданням голови цієї комісії державний секретар судівництва строком на три роки. Крім того, державний секретар судівництва повинен був визначити кількість заступників голови та екзаменаторів у складі комісії.

Серед екзаменаторів допускалась присутність адвокатів, кандидатури яких подавав державному секретареві судівництва голова екзаменаційної комісії за погодженням з місцевим керівництвом адвокатури з числа адвокатів, які практикували в цій місцевості. Членами комісії також призначали професорів юридичного факультету, які викладали цивільне, торговельне, вексельне право, цивільний процес, кримінальне право та кримінальний процес. Голова комісії повинен був отримати згоду таких професорів на участь у комісії і лише після цього пропонував їхні кандидатури.

На підставі § 3 розпорядження ДСС «Про судейські іспити» усний суддівський іспит кандидати складали перед комісією за присутності не менш як п'яти її членів, з яких голова та ще двоє осіб – обов'язково судді і хоча б один член комісії – адвокат [8, с. 59].

Згодом, 23 березня 1919 р., згідно з наведеними вимогами було утворено екзаменаційну комісію для прийняття суддівських іспитів у Станіславові (м. Івано-Франківськ – Х. Г.) Новостворену комісію очолив голова Станіславського окружного суду Ф. Магела. Його заступниками стали І. Чернявський та С. Щалковський, а екзаменаторами – адвокати Л. Бачинський, Ф. Гальперн, Г. Зайдель, а також судові радники Й. Кульчицький та І. Габрусевич.

Вочевидь, склад екзаменаційних комісій для кандидатів у судді ЗУНР істотно відрізнявся від аналогічних комісій австрійського періоду. Отож, представництво в комісії представників різних сфер правничої діяльності свідчило про демократизм у формуванні суддівського корпусу ЗУНР.

Крім того, істотним позитивом нових правил складання суддівських іспитів було скасування існуючого раніше офіційного грошового збору. Як зазначалось у § 4 розпорядження ДСС «Про судейські іспити», «судейські іспити є вільні від такс і оплат». Робота екзаменаторів також здійснювалась на безоплатній основі, проте приїжджим екзаменаторам оплачувалися транспортні

витрати і видатки на харчування. Ці правові норми, без сумніву, усували можливість формування «кастовості» суддівської професії та сприяли соціальній рівноправності усіх кандидатів у судді.

Кандидат на посаду судді повинен був внести клопотання про допущення до суддівського іспиту до ДСС через президію окружного суду, в місцевості якого він закінчив підготовчу практику. Скеровуючи зазначене клопотання в ДСС, президія окружного суду додавала до нього також довідку про проходження підготовчої служби та характеристику кандидата в судді.

Згідно з § 6 розпорядження ДСС «Про судейські іспити» суддівський іспит складався з двох частин – письмової й усної. Письмовий іспит проводився протягом двох днів: першого дня кандидат розв'язував задачу з кримінального права, а другого – вже з цивільного права. Кожному кандидатові відводився час із 9:00 до 19:00 для вирішення запропонованої йому юридичної задачі. Після спливання цього часу спеціальний службовець, який контролював проведення іспиту, отримував у кандидата в судді аркуші з його нотатками, опечатував пакет і передавав його голові екзаменаційної комісії. Кандидатові дозволялось під час письмового іспиту користуватись законодавчими текстами, проте інша допомога (в т. ч. обговорення задачі з іншими кандидатами) суворо заборонялась. Відповідно до § 9 згаданого розпорядження кандидат на посаду судді повинен був не лише розв'язати задачу (казус), але й скласти відповідні супровідні процесуальні документи – апеляційну скаргу, судове рішення, вирок або ухвалу щодо виконавчого провадження тощо.

На усний іспит виносились питання з цивільного, адміністративного, кримінального, фінансового, цивільно-процесуального та кримінально-процесуального права. Голова комісії повинен був доручити кожному з екзаменаторів виставити оцінки з певних предметів, а також представити на перевірку письмові роботи кандидатів. Екзаменатори, які представляли професорсько-викладацький склад, повинні були ставити питання кандидатам з тих предметів, які вони викладали. Інші екзаменатори запитували тільки по тих предметах, які їм доручив оцінити голова комісії. Натомість голова екзаменаційної комісії мав право ставити запитання з будь-якого предмета, що виносився на іспит. Зазвичай усний іспит майбутніх суддів тривав дві години, а за одночасного опитування двох кандидатів – три години.

На думку професора Б. Тищика, значний інтерес становить § 15 розпорядження ДСС «Про судейські іспити», в якому зазначалось: «Комісія має перевірити, чи кандидат вповні обізнаний з предметом іспиту, головно зверне увагу на те, чи кандидат уміє практично застосувати постанови закону в конкретних ситуаціях та чи зуміє влучно оцінити дійсний стан під правовим оглядом; однак кандидат повинен знати постанови закону, які важливі в практичному застосуванні» [6, с. 59].

Результати суддівських іспитів встановлювались за допомогою оцінок «дуже добре», «добре», «достатньо» і «недостатньо». Рішення про виставлення конкретної оцінки кандидатові комісія приймала більшістю голосів. Голосування відбувалось за прізвищами членів екзаменаційної комісії в алфавітному порядку, однак голова голосував останнім. Його голос був вирішальним, якщо різні точки зору набирали однакову кількість голосів. Спільне рішення комісії, яке підписував її голова, було остаточним. Кандидатові в судді вручалось свідоцтво з відповідною оцінкою. Відтак, голова екзаменаційної комісії передавав результати іспиту до ДСС.

Один з членів екзаменаційної комісії складав протокол проведення суддівського іспиту, в якому зазначались час і місце іспиту, імена екзаменаторів і результати голосування. Протокол підписували всі члени екзаменаційної комісії. Відповідні протоколи та письмові вирішення задач кандидатів комісія передавала в архів суду, при якому вона діяла.

У разі, якщо результат іспиту не влаштовував кандидата в судді, комісія повинна була встановити для нього додатковий термін підготовчої практики перед допуском до повторного іспиту. Цей термін не міг бути меншим трьох місяців. Кандидати, які тричі невдало склали суддівський іспит, довічно позбавлялись права на проходження підготовчої практики та складання суддівського іспиту.

Після успішного складання суддівського іспиту особа отримувала право брати участь у заміщенні вакантних посад у судовій системі, яке відбувалось на конкурсній основі. Конкурс на заміщення вакантних посад у судах оголошувався на підставі наказу державного секретаря судівництва. Наприклад, на підставі наказу О. Бурачинського від 3 березня 1919 р. був оголошений конкурс на заміщення вакантних посад у судах: голови суду та його радника в Бучачі, голови суду та судді Підбузького повітового суду, повітового судді в Солотвино. Особи, які претендували на ці посади, повинні були подати відповідні заяви до президій окружних судів (як уже зазначалось, звідти вони передавались у ДСС) не пізніше як 1 квітня 1919 р. До того ж,

29 квітня 1919 р. було оголошено конкурс на заміщення вакантних посад голів окружних судів у Самборі, Стрию, Чорткові та заступників голів судів у Станіславові, Самборі й Бережанах. Цей конкурс повинен був тривати до 16 червня 1919 р [8, с. 83].

Після завершення конкурсу кандидати ставали суддями на підставі відомчого документа компетентного органу держави. Згідно зі ст. 4 Закону «Про тимчасову організацію судів і влади судейської» рішення про призначення на посаду судді приймав Державний Секретаріат за поданням державного секретаря судівництва, котрий відповідно своїми наказами призначав на посади інших судових службовців. На підставі закону «Про трибунали I інстанції у карних справах» від 11 лютого 1919 р. суддів цих трибуналів призначало ДСС, а остаточно затверджувала Українська Національна Рада чи її Виділ. Державний секретар судівництва також призначав голів і членів окремих судових Сенатів другої та третьої інстанції.

Загалом у першій половині 1919 р. планувалось призначення 144 суддів. Варто зазначити, що у період існування ЗУНР при формуванні особового складу судів одним з пріоритетних завдань була охорона інтересів і прав національних меншин, котрі проживали на території держави.

Крім компетентних суддів-професіоналів, на території ЗУНР право здійснювати судочинство в певній частині мали також й присяжні засідателі, доки чинність цього інституту, у зв'язку з обставинами воєнного стану, не була призупинена в березні 1919 р.

Формування судової влади ЗУНР відбувалось у демократичних умовах, і ставлення до суддів колишніх австрійських судів (у тому числі й поляків) було більш, ніж лояльним. Акцент у цьому процесі був здійснений не на національній приналежності суддів, а на їх фаховості і досвіді. Великою мірою такий підхід до вирішення проблеми обумовила та обставина, що значна частина керівництва ЗУНР були кваліфікованими правознавцями, котрі добре усвідомлювали необхідність формування ефективного суду для держави.

Список використаних джерел:

1. Великочий В. С. Джерела вивчення державного будівництва в ЗУНР / В. С. Великочий. – Івано-Франківськ : Плай, 2003 – 264 с.
2. Єфремова Н. В. Суд і судочинство в УНР, Українській державі, ЗУНР (1917–1920 рр.) / Н. В. Єфремова, Б. Й. Тищик, В. Т. Марчук. – Одеса : Фенікс – 2007. – 297 с.
3. Лісна І. Становлення української державності в Галичині (1918–1923 рр.) / І. Лісна. – Тернопіль : Ад-хок. – 2001. – 324 с.
4. Стецюк П. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст / П. Стецюк. – Львів : Тріада-плюс, 1999. – 234 с.
5. Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – Станіслав : Галичина, 1919. – Випуск 3. – 690 с.
6. Тищик Б. Й. Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права / Б. Й. Тищик. – Львів : Тріада плюс, 2004. – 468 с.
7. Кондратюк О. В. Судова система та судочинство у Галичині в складі Австро-Угорщини (1867–1918 рр.) : дис. ... канд. юрид. наук / О. В. Кондратюк. – Львів : ЛьвДУВС, 2006. – 211 с.
8. Збірник законів, розпорядків та обіжників проголошених Державним Секретаріатом Зах. Укр. Нар. Републики. – Станіслав : Галичина, 1918. – 348 с.

* Горушко Христина Павлівна – викладач, Львівський державний університет внутрішніх справ.